

Tema 26: Moralnost ljudskih postupaka

Samo su voljne radnje predmet moralnog vrednovanja. Odgoj složenog svijeta osjeća ja temeljni je dio kršćanske formacije i života. Put za sređivanje strasti je stjecanje moralnih navika koje se nazivaju vrlinama. Objekt, namjera i okolnosti su “izvori” ili konstitutivni elementi moralnosti ljudskih djela.

27.12.2023.

Članak poslušajte [ovdje](#).

Strasti i djelovanja

Korisno je prvo razjasniti razliku između strasti (koje se nazivaju i osjećaji ili emocije) i dobrovoljnih radnji. Ponekad smo iznenađeni nepredviđenom reakcijom na ljude, događaje ili stvari: pokret ljutnje koji dolazi neočekivano na riječ koja se smatra uvredljivom; spontani osjećaj tuge i zbunjenosti zbog neočekivane smrti prijatelja; osjećaj zavisti kad vidite nekoga tko posjeduje vrijedan predmet. Ova psihička stanja koja se događaju bez našeg pristanka (kojima smo, da tako kažemo, pasivni subjekti), obično se nazivaju osjećaji ili strasti. Ali ponekad shvaćamo da smo aktivni subjekti svojih akcija, jer ih planiramo i provodimo samoinicijativno: odlučimo početi učiti ili otići posjetiti bolesnog prijatelja. Djela kojima zaustavljamo ili dajemo volju svojim strastima također su djela: kad se suočimo s uvredljivom riječi koja u nama budi

pokret bijesa, možemo šutjeti sa smiješkom; ili nekome tko se loše ponaša prema nama možemo odgovoriti drugom jednako uvredljivom riječi.

Samo voljni postupci podliježu pravoj moralnoj ocjeni, tj. samo oni mogu biti moralna mana ili hvalevrijedan postupak. To, međutim, ne znači da su osjećaji neutralne pojave, niti da su nevažni za kršćanski život. Strasti pretpostavljaju sud o osobi ili stvari pred kojom se pojavljuju i impliciraju zauzimanje stava i smjera djelovanja. U susretu s osobom ili predmetom koji se smatra dobrim javlja se pozitivna emocija (radost, entuzijazam), sugerirajući pozitivno stajalište i način djelovanja (odobravanje, hvaljenje, približavanje toj osobi); pred osobom ili događajem koji se smatra lošim, javlja se negativna strast (ljutnja, tuga), sugerirajući negativan stav i

način djelovanja (neodobravanje, agresija). Općenito govoreći, možemo reći da su strasti koje proizlaze iz istinite prosudbe i sugeriraju dobar smjer djelovanja, pomoć kršćanskom životu, jer omogućuju brzo razumijevanje onoga što je dobro i čine lakim i ugodnim izvršavanje radnji koje su prikladne za dobro Božje dijete. Strasti koje pretpostavljaju krivu prosudbu (npr. zato što vide uvredu tamo gdje je nema) i sugeriraju moralno negativan stav i način djelovanja (npr. nedostatak milosrđa ili nasilno ponašanje) značajna su prepreka kršćanskom životu.

Osoba koja doživljava negativne strasti mogla bi se ipak dobro ponašati, odupirući se strasti i čineći ono što je dobro s velikim naporom. No, lako je razumjeti da se ne može cijeli život ići uzbrdo, neprestano se odupirući napadima loših strasti, radeći ono što ne želimo i uvijek

odbacujući ono prema čemu nas osjećaji i emocije naginju. Ako unutarnji svijet osjećaja nije vođen i obrazovan, bit će teško razlučiti što je dobro, jer negativne strasti zamračuju um, pa će im se često popustiti i činiti krivo, a stalna borba može dovesti do obeshrabrenja ili iscrpljenosti.

Stoga je obrazovanje složenog svijeta naših osjećaja ključni dio kršćanske formacije i života. Odgajati znači oblikovati, dati dobar i kršćanski oblik svijetu naših osjećaja, tako da nam osjećaji koji se u nama spontano rađaju pomažu razaznavati i činiti dobro brzo, točno i ugodno. Sredstvo za sređivanje strasti je stjecanje dobrih moralnih navika ili vrlina (razboritost, pravednost, umjerenost, itd.), koje mijenjaju tendencije u korijenu strasti. Osjećaji uređeni vrlinom navode nas da volimo činiti ono što je dobro; ono što nam se čini i ono što Bog očekuje od nas gotovo se

uvijek podudara. Kažemo "gotovo uvijek" jer nered koji proizlazi iz istočnog grijeha ne dopušta uvijek savršeni red. Čak se i najsvetiji ljudi ponekad naljute više nego što bi trebali.

Za proučavanje moralnosti ljudskih djela važno je imati na umu ono što je upravo rečeno o strastima i osjećajima, jer su mnoge naše dobrovoljne radnje motivirane strastima i osjećajima; ove radnje su naš način reagiranja ili upravljanja strastima koje doživljavamo. Na primjer, ne bismo mogli ispravno procijeniti nemilosrdne riječi neke osobe prema drugoj osobi ako ne bismo znali da je prva bila ozbiljno uvrijeđena od strane druge, te da se morala jako boriti da ne eskalira do fizičke agresije, te da nemilosrdne riječi koje je izgovorila u osnovi izražavaju prilično dobru, iako ne savršenu, samokontrolu. Činjenica da osoba koja pati od osjećaja apatije

ne uspije posvetiti se svom učenju, manje je loša moralno nego da je nemar rezultat svojevoljne nezainteresiranosti. Svojim voljnim radnjama, koje ćemo razmotriti u nastavku, često upravljamo prolazom u carstvo slobode kretanja i traženja, proizašlih iz nehotičnog svijeta naših osjećaja.

Moralnost ljudskih postupaka

Kao što je gore rečeno, samo su dobrovoljne radnje (također nazvane ljudskim radnjama) moralne radnje, dobre ili loše. Katolički moralni nauk uči da „moralnost ljudskih djela ovisi o:

- odabranom objektu;
- cilju ili namjeri;
- okolnostima radnje.

Predmet, nakana i okolnosti čine 'izvore' ili konstitutivne elemente

moralnosti ljudskih djela”
(Katekizam, 1750).

U nastavku ćemo detaljnije pogledati ova tri elementa naših radnji.

Moralni objekt

Moralni objekt „je neposredni kraj namjerne odluke koja određuje čin htijenja od strane osobe koja djeluje.”

[1] Prvo ćemo razmotriti što je predmet radnje, a zatim što je moralni objekt.

Radnje su definirane i međusobno se razlikuju po svom cilju. Ali ovdje se "objekt" odnosi na neposredni sadržaj voljne radnje, tj. na ono što je neposredno namijenjeno činom volje, a ne na vanjsku stvar. Na primjer: ako Ivan kupi knjigu, predmet Ivanove volje (ono što on želi učiniti) je "kupiti knjigu", a ne knjiga; ako Petar ukrade knjigu, cilj Petrove volje je "ukrasti knjigu", a ne knjiga. Kad bi knjiga bila predmet

obiju radnji, morali bismo prihvatiti pogrešnu tezu da su “kupnja knjige” i “krađa knjige” identične radnje, budući da bi obje imale isti cilj.

Kako bi istaknuo potrebu obraćanja pozornosti na ono što subjekt namjerava učiniti, sveti Ivan Pavao II. je napisao da je, kako bi se znalo što je moralni objekt nekog čina, „potrebno je postaviti se u perspektivu osobe koja djeluje . . . Pod predmetom danog moralnog čina, dakle, ne može se misliti na proces ili događaj čisto fizičkog reda, koji se procjenjuje na temelju njegove sposobnosti da izazove određeno stanje stvari u vanjskom svijetu.”[2]

Izraz "moralni objekt" znači da je predmet volje povezan s vrlinama i manama. “Kupiti knjigu” je dobar cilj, dok je “ukrasti knjigu” loš cilj, jer je prvi u skladu s vrlinom

pravednosti, dok je drugi suprotan toj vrlini.

Katolički nauk drži da moralna vrijednost ljudskih djela (bilo da su dobra ili zla) ovisi prije svega i temeljno o pozitivnoj ili negativnoj vrijednosti moralnog objekta, [3] to jest o sukladnosti predmeta ili željenog djela s ispravnim razumom, čija su temeljna načela vrlina. Djela koja se svojim ciljem suprotstavljaju bitnim zahtjevima vrlina (pravednost, umjerenost itd.) su intrinzično zla, tj. ona su zla „uvijek i per se, drugim riječima, zbog samog svog cilja, i sasvim odvojeno od skrivenih namjera onoga koji djeluje i okolnosti.”[4] Na primjer, preljub, pobačaj i krađa su intrinzično zli.

Proporcionalizam i konsekvencijalizam su pogrešne teorije o formiranju moralnog objekta neke radnje, prema kojima se moralni objekt određuje na temelju

"razmjera" između dobra i zla koji se traže, odnosno "posljedica" koje mogu uslijediti [5]

Namjera

Dok se moralni objekt odnosi na ono što volja želi određenim činom (npr. kupiti knjigu), namjera se odnosi na to zašto se to želi (npr. pripremiti se za ispit, dati dar). Namjera podrazumijeva da se ono što volja želi ne može dobiti odmah, već samo drugim radnjama. Želja za poklanjanjem knjige je namjera ako je za poklanjanje knjige prethodno potrebno izabrati druge radnje: kupnja knjige, odlazak u kuću onoga kome se daruje, itd.

Namjera „nije ograničena na usmjeravanje pojedinačnih radnji, već može voditi više radnji prema jednoj te istoj svrsi; ona može cijeli život usmjeriti prema konačnom cilju.” [6] U ljudskom ponašanju obično postoji niz ciljeva koji su

podređeni jedan drugome: želimo knjigu za pripremu ispita; polažemo ispit za stjecanje stručne spreme; želimo tu diplomu kako bismo zaradili dobru plaću i radili koristan posao za društvo, i tako dalje. Na kraju, u svakom ponašanju postoji krajnji cilj koji se želi radi njega samog, a ne radi nečeg drugog; i to bi trebao biti Bog, ali može biti i taština, želja za moći ili bogaćenjem itd. Stoga čin koji je, zbog svog cilja, "određen" Bogu, „dostiže svoje krajnje i odlučno savršenstvo kada ga volja stvarno podredi Bogu kroz milosrđe.”[7]

Namjera, kao i svaki drugi čin volje, može biti moralno dobra ili loša. Ako je dobra, može potvrditi ili čak povećati dobrotu koju radnja ima zbog svog cilja. Ali „dobra namjera (na primjer, pomoć bližnjemu) ne čini ponašanje koje je intrinzično poremećeno . . . dobrim ili pravednim. Cilj ne opravdava

sredstva.” [8] Ako je namjera zla, ona može potvrditi ili povećati zloću koju djelo ima na temelju svog moralnog cilja. A također bi moglo učiniti zlim djelo koje je po svom cilju dobro, kao što bi se dogodilo kada bi se netko počeo dobronamjerno odnositi prema drugoj osobi s jedinom svrhom da je kasnije iskvari.[9]

Okolnosti

Okolnosti su „sporedni elementi moralnog čina. One pridonose povećanju ili smanjenju moralne dobrote ili zla ljudskih djela (na primjer, iznos krađe). One također mogu umanjiti ili povećati odgovornost osobe (kao što je djelovanje iz straha od smrti).”[10] Okolnosti „ne mogu učiniti ni dobrim ni ispravnim djelovanje koje je samo po sebi zlo.”[11] Postoje okolnosti koje mogu dodati novi razlog za zlo nekom činu, kao u slučaju nečistog djela koje je počinila osoba koja ima

zavjet čistoće. Okolnosti ove vrste moraju biti iznesene u sakramentu ispovijedi.

Stoga, ukratko, „moralno dobar čin zahtijeva dobrotu predmeta, cilja i okolnosti zajedno.”[12]

Posredni predmet volje

Neizravni predmet volje je posljedica radnje (kolateralni učinak) koja nije niti od interesa niti je željena na bilo koji način, bilo kao cilj ili kao sredstvo, ali je predviđena i dopuštena u mjeri u kojoj je neizbježno povezana s onim što je poželjno. Tako se, primjerice, osoba podvrgava liječenju leukemije koja kao nuspojavu uzrokuje ćelavost; žena koja želi zasnovati obitelj dopušta odstranjivanje maternice u kojoj se razvio ozbiljan zloćudni tumor koji se ne može liječiti na druge načine, a kao posljedica toga postaje sterilna. Ćelavost i sterilitet neizravni su predmeti volje, ne

željene, već poznate i predviđene nuspojave koje je nužda prisiljena prihvatiti. Kada neka radnja ima negativan neizravan učinak na sebe ili druge, javlja se problem njene moralne zakonitosti. Stoga sveti Pavao uči da treba izbjegavati određene radnje koje, iako su same po sebi zakonite, imaju popratni ili neizravni učinak sablazni onih koji su slabi u vjeri.[13]

Ovo je važno u moralnom životu, jer ponekad se događa da postoje radnje koje imaju dva učinka (radnje dvostrukog učinka), jedan dobar i drugi zao, i može biti dopušteno činiti ih da bi se postigao dobar učinak (izravno željeno), čak i ako se zli ne može izbjeći (koji se, dakle, želi samo neizravno). To su ponekad vrlo delikatne situacije, u kojima je pametno potražiti savjet od onih koji ga mogu dati.

U nastavku navodimo neke uvjete koji se moraju poštovati – svi zajedno – da bi bilo zakonito izvršiti (ili izostaviti) radnju kada ona također uzrokuje negativan učinak. Ovi uvjeti su:

1) Izvedeni čin mora sam po sebi biti dobar ili barem ravnodušan.

2) Dobar učinak ne smije se postići lošim: ne može se činiti zlo da bi se postiglo dobro. Ako željeno dobro dolazi od zla, ono više nije "neizravno dobrovoljno", već izravno željeno kao sredstvo.

3) Osoba mora izravno tražiti dobar učinak (tj. imati ispravnu namjeru) i biti prisiljena prihvatiti loš učinak. Stoga će ta osoba učiniti sve da izbjegne ili barem ograniči ovo drugo.

4) Mora postojati proporcionalnost između dobra koje se traži i zla koje se tolerira: nije moralno opravdano

riskirati vlastiti život kako bi se zaradio koji dolar ili ugroziti trudnoću uzimanjem lijeka kako bi se izbjeglo neke male neugodnosti. Proporcionalnost zahtijeva da dobar učinak bude tim važniji ovisno o tome: a) koliko je zlo koje se tolerira ozbiljnije; b) što je veća blizina između izvršenog čina i proizvodnje zla: ulaganje uštede u nakladničku kuću koja ima mnogo nemoralnih izdanja moralno se razlikuje od ulaganja u banku koja kontrolira dio nakladničke kuće; c) što je veća sigurnost da će se proizvesti loš učinak: na primjer, prodaja alkohola alkoholičaru; d) veća je obveza spriječiti zlo: na primjer, kad je u pitanju civilna ili crkvena vlast.

Moralna pripisivost

Čin se moralno pripisuje osobi koja ga čini u točnoj mjeri u kojoj je čin dobrovoljan.[14] „Pripisivanje i

odgovornost za djelo mogu se umanjiti ili čak poništiti neznanjem, nepažnjom, prisilom, strahom, navikom, neumjerenim privrženostima i drugim psihološkim ili društvenim čimbenicima."[15] Strasti također, ako su jake, mogu umanjiti pripisivanje čina, a u ekstremnim slučajevima (jaka panika pred potresom) mogao bi ga potpuno potisnuti.

Zasluga

„Izraz 'zasluga' općenito se odnosi na naknadu koju zajednica ili društvo duguje za radnje jednog od svojih članova, doživljene kao korisne ili štetne, koje zaslužuju nagradu ili kaznu. Zasluga je relativna u odnosu na vrlinu pravednosti, u skladu s načelom jednakosti koje njome upravlja.”[16]

U apsolutnom smislu nitko ne može zahtijevati bilo kakvo pravo ili zaslugu pred Bogom.[17] Međutim,

na temelju Božjeg plana da nas poveže s djelovanjem njegove milosti,[18] osoba koja čini dobra djela dok je u Božjoj milosti može dobiti „pravu zaslugu . . . kao rezultat Božje besplatne pravde. To je naše pravo po milosti, puno pravo ljubavi, koje nas čini ‘subaštinicima’ s Kristom i dostojnima zadobiti ‘obećanu baštinu vječnog života’”[19].

Što se tiče onoga što možemo zaslužiti, vrijedi imati na umu da „nitko ne može zaslužiti početnu milost oprosta i opravdanja, na početku obraćenja. Potaknuti Duhom Svetim i milosrđem, tada možemo zaslužiti za sebe i za druge milosti potrebne za naše posvećenje, za povećanje milosti i ljubavi te za postizanje vječnog života. Čak se i vremenita dobra poput zdravlja i prijateljstva mogu zaslužiti u skladu s Božjom mudrošću. Te su milosti i dobar predmet kršćanske molitve.

Molitva se brine za milost koja nam je potrebna za zaslužna djela.”[20]

Osnovna bibliografija

Katekizam Katoličke Crkve,
1749.-1761.

Sveti Ivan Pavao II., *Veritatis splendor*, 6. kolovoza 1993., 71-83.

[1] Sveti Ivan Pavao II., *Veritatis splendor*, 78. Usp. Katekizam, 1751.

[2] Sveti Ivan Pavao II., *Veritatis splendor*, 78.

[3] „Moralnost ljudskog čina ovisi prije svega i temeljno o predmetu koji je razumno odabran

promišljenom voljom” (Sveti Ivan Pavao II., Veritatis splendor, 78).

[4] Isto, 80; usp. Katekizam, 1756.

[5] Ove teorije ne tvrde da se „zlo može učiniti kako bi se dobilo dobro”, već da se ne može reći da je neko ponašanje uvijek zlo, jer ono u svakom slučaju ovisi o "omjeru" između dobra i zla, ili o “posljedicama” (usp. sveti Ivan Pavao II., Veritatis splendor, 75). Na primjer, proporcionalist ne bi smatrao da je „moralno dopušteno prevariti nekoga za dobar cilj”, nego bi ispitao je li ono što je učinjeno prijevara ili nije (je li ono što je "objektivno odabrano" prijevara ili nije) uzimajući u obzir sve okolnosti i namjeru. Na kraju, ono što zapravo jest prijevara moglo bi se reći da nije prijevara, što bi moglo opravdati taj postupak (ili bilo koji drugi).

[6] Katekizam, 1752.

[7] Sveti Ivan Pavao II., *Veritatis splendor*, 78.

[8] Katekizam, 1753. „Često se događa da čovjek djeluje s dobrom namjerom, ali bez duhovne koristi jer mu nedostaje dobre volje. Na primjer, krade se da bi se pomoglo siromasima: u ovom slučaju, iako je namjera dobra, nedostaje čestitost volje jer su djela zla. Zaključno, dobra namjera ne ovlašćuje nekoga da čini bilo kakvo zlo djelo. Neki govore: Činimo zlo da bi došlo dobro. Ovi zaslužuju vlastitu osudu (Rim 3,8)” (Sveti Toma Akvinski, *In duo praecepta caritatis: Opuscula theologica*, II, 1168).

[9] Usp. Katekizam, 1753.

[10] Isto, 1754.

[11] Ibid.

[12] Isto, 1755.

[13] Usp. Rimljanima 14,14-21.

[14] Usp. Katekizam, 1734.

[15] Katekizam, 1735.

[16] Katekizam, 2006. Krivnja je, dakle, odgovornost koju griješenjem snosimo pred Bogom, zbog čega zaslužujemo kaznu.

[17] Usp. Katekizam, 2007.
(monografija).

[18] Usp. Isto, 2008. (monografija).

[19] Isto, 2009. Usp. Tridentski sabor:
DH 1546.

[20] Katekizam, 2010.